

Tina Dykesteen Nilsen

professor i bibelvitenskap, VID vitenskapelige høyskole, Stavanger

E-post: tina.nilsen@vid.no

St. Sunniva nr. 2/2022, s. 6–13

Bibelvitenskapen har vært gjennom en rivende utvikling i løpet av de siste tiårene. Flere nyere tilnærminger har blitt utviklet, ofte med utgangspunkt i utfordringer i vår egen samtid. Et eksempel på dette er økologisk hermeneutikk.

I denne artikkelen vil jeg gi en oversikt over økologisk hermeneutikk innenfor bibelvitenskap. Jeg vil gi konkrete eksempler både fra vestlig (inkludert norsk) og fra afrikansk kontekst. Formålet er å gi leseren et lite innblikk i hva økologisk hermeneutikk dreier seg om, og få frem noe av mangfoldet innenfor denne måten å lese Bibelen på.

Bakgrunn: Nyere tilnærminger i bibelvitenskapen

Innenfor bibelvitenskapen har det vært store endringer i løpet av de siste tiårene. Den historisk-kritiske metode dominerte til dels sterkt i forrige århundre. Denne vektlegger forståelse av hvordan bibeltekstene ble til, med fokus på forfatteren og det miljøet forfatteren var en del av. I dag kaller vi gjerne dette for analyse av «verden bak teksten». I siste halvdel av forrige århundre la forskere i økende grad vekt på analyser av tekstens litterære virkemidler, altså det vi kaller «verden i teksten». Forskere begynte også å interessere seg stadig mer for hvordan tekstene har vært tolket og brukt opp igjennom historien, inkludert våre egne dager. Dette siste kaller vi «verden foran teksten».

Alle former for fortolkning er påvirket av den kulturelle kontekst og tidsånd som fortolkeren står i. Fra 1960- og 70-tallet og utover fikk ideologiske strømninger stadig større eksplisitt påvirkningskraft på bibelvitenskapen. Feminisme, miljøbevegelse, og frigjøring fra undertrykkelse er noen av disse strømningene. Dette ga grobunn for det vi kaller nyere tilnærminger til bibeltekstene. Disse nyere tilnærmingene springer altså ofte ut fra utfordringer i forskerens egen samtid. Det kan for eksempel være diskriminering, økologiske utfordringer, rasisme, kolonialisme eller annet som danner utgangspunkt for tolkning av bibeltekstene. Nyere tilnærminger åpner for bruk av en rekke ulike teorier og metoder, og kan flytte fokus mellom verden bak, i og foran teksten. Fordi de nyere tilnærmingene fokuserer på underliggende ideologiske spørsmål, vil en del si at de også vektlegger verden «under» teksten. Økologisk hermeneutikk er en av disse nyere tilnærmingene. Det finnes per i dag ingen konsensus om hvordan økologisk hermeneutikk skal defineres, men et forslag

er følgende: «økologisk hermeneutikk er tolkning av tekster eller studiet av tolkning av tekster som fokuserer på økologi, det vil si på hvordan levende organismer forholder seg til hverandre og/eller forholdet mellom levende organismer og deres habitat» (jfr. Nilsen & Solevåg, 2016).

I de følgende delene av artikkelen presenterer jeg noen eksempler på økologiske lesninger fra to ulike deler av verden: den vestlige og den afrikanske. For begge disse kontekstene beskriver jeg først to større prosjekter, og deretter noen utvalgte individuelle forskere. Jeg begynner med den vestlige konteksten, siden dette er den konteksten hvor jeg selv og antakeligvis flertallet av leserne hører hjemme.

Vestlige økologiske lesninger: Eksempler

The Earth Bible Project

The Earth Bible Project har hatt og har stor innflytelse innenfor økologisk hermeneutikk. Prosjektet ble grunnlagt rundt årtusenskiftet av Norman C. Habel i samarbeid med flere andre forskere både fra bibelvitenskap og fra økologiske disipliner, og er fortsatt svært aktivt (Habel, 2000b; Habel & Trudinger, 2008). Prosjektet har tilknytning til the Society of Biblical Literature, og publiserer blant annet en stor kommentarserie på alle Bibelens bøker (The Earth Bible Commentary). Forskerne identifiserer seg som vestlige fortolkere påvirket av antroposentrisme og patriarkalisme (Habel, 2000a, 2008). De trenger dermed å endre sin lojalitet til Jorden (med stor bokstav), det vil si det totale økosystem med alt som hører til (Habel, 2008). Grunnleggende for denne tilnærmingen er seks øko-rettferdighetsprinsipper (Habel, 2000a, 2008; Habel & Trudinger, 2008; Earth Bible Team, 2000):

1. Egenverdien til universet og dets komponenter
2. Sammenkoblingen (*interconnection*) og den gjensidige avhengigheten mellom alle levende vesener
3. Jordens stemme, hvor Jorden er et subjekt som gleder seg eller som taler mot urettferdighet
4. Hensikten med universet og alle dets komponenter i et dynamisk kosmisk design
5. Gjensidige forvaltere som er partnere med Jorden og ikke herskere
6. Den aktive motstanden av Jorden og dens komponenter i kampen for rettferdighet

The Earth Bible Project har også utviklet tre prinsipper som er grunnleggende for fortolkningen (Habel, 2008; Earth Bible Team, 2000):

1. Mistenksomhet: tekstene eller tolkningene er sannsynligvis antroposentriske, hvor mennesker blir ansett for å stå over naturen, som i sin tur blir ansett som et objekt uten egenverdi.
2. Identifisering: leseren må anerkjenne sin plass i sammenkoblingen, og identifisere seg med Jorden heller enn å identifisere seg med de menneskelige karakterene i teksten.
3. Gjenfinning: stemmen til Jorden eller dets komponenter er eksplisitt eller implisitt til stede i teksten som en subjektstemme. Denne stemmen har

vært ignorert eller undertrykket av vestlige forskere, for eksempel gjennom antropomorfe tolkninger. Denne stemmen må gjenfinnes, for eksempel ved å rekonstruere fortellingen slik at Jorden er forteller og fortolker.

Et eksempel på fortolkning foretatt etter prinsippene og stegene til the Earth Bible Project, er Habels tolkning av den første skapelsesfortellingen i Første Mosebok (Habel, 2011). Habel mener at tekstens hovedkarakter opprinnelig er Jorden og dens elementer, hvor Jorden samarbeider med Gud om å skape. Versene som omhandler skapelsen av mennesket (1:26–28) bryter med dette, og innfører et hierarkisk system hvor mennesket står over resten av skaperverket og utøver makt over det på brutalt vis.¹ Habel velger så å gjentfortelle skapelsesfortellingen i jeg-form, med Jorden som forteller.

Forskere tilknyttet the Earth Bible Project har videreutviklet tilnærmingen i ulike retninger, for eksempel ved å knytte de økologiske problemstillingene til andre utfordringer som kjønn og som kolonialisme. Fra norsk hold bidrar forskeren Sigve Tonstad til dette prosjektet (se f.eks. Tonstad, 2017).

The Exeter Project

I motsetning til the Earth Bible Project, var the Exeter Project et tidsavgrenset prosjekt fra 2006 til 2009, med flere publikasjoner i 2010 (se f.eks. Horrell, 2010b; Horrell et al., 2010). Prosjektet ble ledet av David G. Horrell, og involverte en lang rekke forskere. Formålet med prosjektet var todelt (Horrell, 2010a; Horrell et al., 2010; University of Exeter, u.å.). På den ene siden skulle det sikre en nyansert tilnærming til bibeltekstene, hvor fortolkninger viser at tekstene legitimerer både menneskelig utnyttning av naturen og ansvarlig forvaltning. På den andre siden skulle prosjektet stå i dialog med teologi, særlig i utformingen av teologisk etikk og økoteologi. I tillegg ønsket forskerne å se på et større utvalg av bibeltekster, istedenfor å fokusere på noen få favorittekster. Forskerne utviklet tre ulike grep for å nå målene. For det første eksegese av tekstene i deres opprinnelige kontekst. For det andre en fortolkning som både trekker på teologisk tradisjon, men som også omformer denne. For det tredje ville forskere måtte engasjere seg med nåtidig vitenskap, etikk, og andre disipliner for å belyse de økologiske utfordringene.

Et eksempel på denne tilnærmingen er Horrells tolkning av de to skapelsesfortellingene i Første Mosebok (Horrell, 2010b). Horrell analyserer hvordan ulike forskere tolker disse tekstene og klassifiserer disse tolkningene enten som *recovery reading*, det vil si en positiv tolkning hvor mennesket har forvalteransvar, eller som *resistant reading*, det vil si en negativ tolkning, hvor teksten legitimerer menneskets utnyttning av naturen. Horrell reflekterer over

1 Disse bibelversene i Første Mosebok kommer jeg flere ganger tilbake til i min artikkel. Versene lyder som følger i Bibelen (2011), Verbum/Det norske Bibelselskap:

²⁶Gud sa: «La oss lage mennesker i vårt bilde, så de ligner oss! De skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen, over feet og alle ville dyr og alt kryp som det kryr av på jorden.»

²⁷Og Gud skapte mennesket i sitt bilde, i Guds bilde skapte han det, som mann og kvinne skapte han dem. ²⁸Gud velsignet dem og sa til dem: «Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over fiskene i havet og over fuglene under himmelen og over alle dyr som det kryr av på jorden.»

hvordan alle tolkninger av bibeltekst er påvirket av leserens egen kontekst, og hvordan det dermed er vanskelig å si at noen tolkninger er feil eller riktig. Selv om noen lesninger står i kontrast til en historisk-orientert eksegesi, betyr dette nødvendigvis at disse må velges vekk? Horrell mener at den første skapelsesfortellingen har et økologisk budskap i at alt er godt, men at vi må være åpne for at domansteksten i 1:26-28 kan tolkes på ulike måter. Han stiller også spørsmålet om vi har behov for å fokusere på andre typer bibeltekster i dagens verden som er preget av miljøproblemer.

Andre eksempler

Det fins et stort antall andre vestlige forskere som har betydningsfulle bidrag til økologisk hermeneutikk. Det er ikke mulig i en kort oversiktsartikkel å nevne alle disse, men jeg vil gi noen få eksempler.

I likhet med the Exeter Project vektlegger Hilary Marlow tradisjon, tekst, og etiske og teologiske konsekvenser (Marlow, 2009). Men Marlow har utviklet sine egne metodiske grep i det hun kaller et økologisk triangel (Marlow, 2009). Dette triangelet trekker opp relasjonene mellom Gud, mennesker og den ikke-menneskelige delen av skaperverket. Tekstanalysen tar så utgangspunkt i disse relasjonene. Denne tilnærmingen har inspirert andre forskere (f.eks. Ibita, 2020). Sammen med Mark Harris har Marlow også nylig redigert *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, som er en antologi med 30 bidrag fra forskere som kommer fra ulike økologiske retninger innenfor bibelvitenskap, med et tydelig flertall av vestlige lesninger (Marlow & Harris, 2022).

Mitt andre eksempel er tatt fra Norge. Ved MHS, senere VID, har forskerne Tina Dykestee Nilsen og Anna Rebecca Solevåg (2016) arbeidet for å videreutvikle økologisk hermeneutikk med særlig vekt på hvordan økologiske utfordringer henger sammen med spørsmål knyttet til sosial rettferdighet. I tillegg til teoretisk utvikling har de to analysert filmen *Kautokeino-opprøret* (2008, Nils Gaup) i det de kaller en økokolonial tilnærming, hvor de kombinerer økologiske og postkoloniale/koloniale perspektiver. De ser hvordan disse to perspektivene er tett forbundet med hverandre i bibeltolkning i filmens fremstilling av norsk koloniseringspolitikk i Sápmi.

Nilsen har fortsatt å videreutvikle denne tilnærmingen til økologisk hermeneutikk gjennom en rekke andre publikasjoner (f.eks. Nilsen, 2020), og er nå i ferd med å danne det hun kaller bærekraftshermeneutikk. Denne tilnærmingen vektlegger sammenhengen mellom de tre E-er i bærekraft; environment, equity, economy (forstått som naturmiljø, sosial rettferdighet, økonomi). Teoretisk sett trekker den veksler på kritiske bærekraftsstudier og ulike modeller for å forstå hvordan disse tre aspektene forholder seg til hverandre, hvor FN sin modell, som flere forskere stiller kritiske spørsmål til, bare er én av mange.

Afrikanske økologiske lesninger: Eksempler

NABIS

Miljøutfordringer i Afrika, og spesielt i Nigeria, var utgangspunktet for 2008-møtet til the Nigerian Association for Biblical Studies (NABIS), Western Zone. Formålet med forumet var å øke forskernes forståelse av miljøetik, rettferdighet og bærekraftig utvikling fra bibelske perspektiver. 36 av

foredragene ble publisert i antologien *Biblical Studies and Environmental Issues in Africa* (Manus, 2009a). Forskerne bruker aktivt afrikansk hermeneutikk, hvor den nåtidige konteksten er utgangspunkt for eksegesen, samtidig som analysene viser hvordan bibeltekstene er relevante for spørsmål i dag. Hver av artiklene leder frem til en etisk respons til nåtidige utfordringer. Tematikk som tas opp, er forholdet mellom økologiske utfordringer og sosioøkonomiske spørsmål som for eksempel korrupsjon, demokrati, oljeindustri, vann og kvinners rettigheter.

En av flere artikler som fokuserer på den første skapelsesfortellingen og nigeriansk kontekst kan her tjene som et eksempel på tilnærmingen i denne antologien. Chris Ukachukwu Manus (2009b) konstruerer i sin artikkel en bibelsk miljøteologi med utgangspunkt i 1 Mos 1:27–28. Artikkelen introduksjon har et globalt perspektiv med fokus på hvordan kristne teologer, kirkeledere og kirkelige organisasjoner i økende grad, og delvis relatert til FN-konferanser, har vært opptatt av økologiske og miljøvernsmessige utfordringer. Manus beveger seg deretter fra den globale arena over til den afrikanske kontekst med særlig vekt på Nigeria. Ulike miljøutfordringer nevnes i et lengre avsnitt: miljøødeleggelser og forurensning av flora og fauna i Abia; forurensning av elven i Benue; ødeleggelser i Nigerdeltaet; ødeleggelser av skogen med utryddelse av plante- og dyrearter; industriutslipp og jordbruksforurensning; oljeutvinning og ulike aktiviteter tilknyttet dette; befolkningsvekst; trafikkutslipp og så videre, med konsekvenser ikke bare for naturen, men også for fattigdomsproblematikk og helse. Manus presenterer deretter en eksegetisk analyse av 1 Mos 1:27–28 hvor det metodologiske formålet er økt bibelsk begrunnet økologisk bevissthet blant afrikanere og nigerianere spesielt. Manus legger særlig vekt på å diskutere hva som ligger bak de hebraiske termene om at mennesket skal legge under seg jorden og å råde over dyrene, og argumenterer for at dette ikke er det samme som å skulle utnytte eller misbruke. Manus argumenterer dermed for en positiv tolkning av denne teksten i sine teologiske refleksjoner, og konkluderer med at en skapelsesteologi som legitimerer utnyttelse av jorden av egoistiske teknokrater og deres agenter i Afrika, er en forvrengning av den opprinnelige meningen av bibelteksten.

Mother Earth, Mother Africa

Et prosjekt drevet frem av organisasjonen the Circle of Concerned African Women Theologians resulterte i publikasjonen *Mother Earth, Mother Africa and Biblical Studies: Interpretations in the Context of Climate Change* (Berman et al., 2021). Antologien består av ti artikler skrevet av forskere fra Afrika og fra den afrikanske diaspora. Boken fremviser en eksplisitt påvirkning fra the Earth Bible Project, samtidig som afrikansk bibelhermeneutikk ligger til grunn. Dette siste kommer frem i vektleggingen av kontekstuelle spørsmål, som for eksempel afrikanske kulturer, kjønn, rase, økonomi med mer. Redaktørene fremholder at antologien understøtter den afrikanske ideen om Botho/Ubuntu, her forstått som en altomfattende gjensidig relasjon mellom det levende, det guddommelige, og miljøet.

Også her kan vi bruke et eksempel relatert til den første skapelsesfortellingen. Et av bokens kapitler er en republisering av Musa W. Dubes artikkel «Genesis 1: An Earth-Friendly Reading» (Dube, 2021). Samtidig som Dube bruker Habel som dialogpartner i sin analyse, benytter hun også

tradisjonell afrikansk historiefortelling som metode idet hun fremstiller skapelsesfortellingen som et teaterstykke. Dube understreker at Gud er hovedaktør i fortellingen, men at jorden har en fremtredende rolle som subjekt. Hun påpeker at alt som er skapt bærer i seg Guds bilde fordi det er et resultat av Guds ord. Hun argumenterer med at flertallsbruken i versene 26–28 («la oss skape mennesket ...») viser til at Gud taler til skaperverket, og altså identifiserer skaperverket også som en del av sitt eget bilde. Alt som er skapt frem til vers 26 er sammen med Gud om å skape mennesket. Dube understreker flere ganger at Gud betegner skaperverket som «godt», og at menneskets rolle i forhold til skaperverket for øvrig må være å opprettholde godheten i skaperverket. Dube trekker også videre konsekvenser: ikke bare skal mennesket passe på det øvrige skaperverket, men mennesket er selv en del av økosystemet. Dessuten: på samme måte som mennesket ikke skal undertrykke resten av skaperverket, har mennesker heller ikke rett til å dominere over andre mennesker.

Andre eksempler

Mange afrikanske forskere har bidratt betydelig til økologisk hermeneutikk, og det er vanskelig å velge ut noen eksempler. Flere av disse forskerne har utgangspunkt i utfordringer knyttet til egen kontekst, og kanskje særlig sammenhengen mellom økologi og kvinneundertrykkelse eller fattigdomsproblematikk. I Sør-Afrika har det i tillegg jevnlig vært organisert møter og publikasjoner rundt økologiske lesninger av Bibelen, med blant annet Willie van Heerden som viktig pådriver.

Madipoane Masenya (ngwana' Mphahlele) har skrevet om mange ulike spørsmål knyttet til bibelforskning. Hun er ekspert på afrikansk hermeneutikk, og er kanskje mest kjent for sin afrikanske/sørafrikanske bosadi(kvinnelighets)-tilnærming til bibeltekstene. Denne bosadi-tilnærmingen setter også sitt preg på hennes økologiske lesninger. I et bidrag i en bok relatert til the Earth Bible Project, bruker Masenya et bosadi-perspektiv for å diskutere spørsmål rundt morskap, fødsel, overbefolkning, forurensning og undertrykkelse av jorden i sin analyse av Salme 27:3–5 (Masenya (ngwana' Mphahlele), 2001). I en analyse av Jobs bok (Masenya, 2010) bruker hun som utgangspunkt erfaringene til en nordlig Sotho-kvinne, og viser hvordan dette løfter frem hvordan både kvinner og natur blir undertrykket i Job 3. Hennes nyeste bidrag er en artikkel om økologisk hermeneutikk og postkoloniale perspektiver med utgangspunkt i postkoloniale og postapartheid sørlige Afrika/Sør-Afrika (Masenya, 2022).²

Mitt neste eksempel er Kivatsi Jonathan Kavusa, hvis publikasjonsliste innenfor økologisk hermeneutikk er overveldende og dekker flere ulike områder. Vannmangelen i deler av Afrika danner utgangspunkt for en rekke publikasjoner hvor Kavusa analyserer flere tekster fra den hebraiske Bibel/Det gamle testamente (f.eks. Kavusa, 2017). Kavusa har også flere publikasjoner om første skapelsesfortelling, og dessuten teoriutviklende artikler. Et eksempel på sistnevnte er Kavusas artikkel om hvordan en tradisjonell afrikansk verdensanskuelse kan bidra til å utvikle hermeneutikk for økologisk bærekraft i Afrika (Kavusa, 2021). Som hovedelementer i denne trekker Kavusa særlig

2 I skrivende stund er denne nyeste artikkelen fortsatt ikke utgitt, så her baserer jeg meg på artikkelens publiserte sammendrag.

frem følgende tre faktorer: alt som lever er hellig; samfunnet har fortrinn over individet; og legitim politisk ledelse som ivaretar samfunnsrelasjoner og bærekraft av naturressurser.

Oppsummering

Til tross for at de to vestlige prosjektene jeg har presentert er til dels dominerende innenfor økologiske lesninger av Bibelen, finnes det et stort mangfold av teorier og metoder som faller inn under økologisk hermeneutikk. Generelt har vestlig bibelvitenskap hatt en tendens til å fremstille seg selv som nøytral, objektiv, universelt gyldig, og kontekstløs. Dette gjenspeiles til en viss grad også i vestlig økologisk hermeneutikk, samtidig som flere representanter innenfor denne også fremviser en bevissthet rundt egen kontekstualitet og normativitet. Selv om enkelte afrikanske tilnærminger til økologisk hermeneutikk er tydelig påvirket av den vestlige, gjelder dette slett ikke alle, og det er generelt sett en tydelig tendens til å kombinere økologisk tilnærming til tekstene med afrikansk bibelhermeneutikk. Dette innebærer en eksplisitt kontekstualisering av både tekst og fortolker, og en tydeliggjøring av hvordan analysene av bibeltekstene er relevante for nåtidige problemstillinger.

Til sist ønsker jeg å nevne et prosjekt som nå er i en tidlig fase. Den amerikanske bibelforskeren Beth Elness-Hanson, tilknyttet VID, har nylig mottatt et Marie Curie-stipend for å jobbe sammen med maasaier i det østlige Afrika for å forske på hvordan tradisjonell kunnskap og klimavitenskap kan berike hverandre innenfor en økoteologisk ramme (VID, 2022). Hensikten er at deltakerne sammen utvikler pedagogiske ressurser for å styrke maasaienes arbeid mot klimaendringer. Prosjektet viser således hvordan vestlige og afrikanske partnere kan samarbeide om bibeltolkning med fokus på sammenhengen mellom økologiske utfordringer og sosial rettferdighet for en marginalisert befolkningsgruppe. Samtidig understreker det normativiteten i økologisk hermeneutikk, og den potensielle kraften som ligger i den for å gjøre verden til et bedre sted.

Litteratur

- Berman, S. K., Leshota, P. L., Dunbar, E. S., Dube, M. W. & Kgalemang, M. (red.). (2021). *Mother Earth, Mother Africa and Biblical Studies: Interpretations in the Context of Climate Change*. University of Bamberg Press.
- Bibelen (2011). Verbum/Det norske Bibelselskap.
- Dube, M. W. (2021). Genesis 1: An Earth-Friendly Reading. I S. K. Berman, P. L. Leshota, E. S. Dunbar, M. W. Dube, & M. Kgalemang (red.), *Mother Earth, Mother Africa and Biblical Studies* (ss. 89–116). University of Bamberg Press.
- Habel, N. C. (2000a). Introducing the Earth Bible. I N. C. Habel (Ed.), *Readings from the Perspective of Earth* (ss. 25–37). Sheffield Academic Press.
- Habel, N. C. (red.). (2000b). *Readings from the Perspective of Earth*. Sheffield Academic Press.
- Habel, N. C. (2008). Introducing Ecological Hermeneutics. I N. C. Habel & P. Trudinger (red.), *Exploring Ecological Hermeneutics* (ss. 1–8). Society of Biblical Literature.
- Habel, N. C. (2011). *The Birth, the Curse and the Greening of Earth: An Ecological Reading of Genesis 1–11*. Sheffield Phoenix Press.
- Habel, N. C., & Trudinger, P. (red.). (2008). *Exploring Ecological Hermeneutics*. Society of Biblical Literature.

- Horrell, D. G. (2010a). Introduction. I D. G. Horrell, C. Hunt, C. Southgate, & F. Stavrakopoulou (red.), *Ecological Hermeneutics: Biblical, Historical and Theological Perspectives* (ss. 1-12). T&T Clark.
- Horrell, D. G. (2010b). *The Bible and the Environment: Towards a Critical Ecological Biblical Theology*. Equinox.
- Horrell, D. G., Hunt, C., Southgate, C. & Stavrakopoulou, F. (Red.). (2010). *Ecological Hermeneutics: Biblical, Historical and Theological Perspectives*. T & T Clark.
- Ibita, M. M. S. (2020). The Great Flood in Genesis 6-9: An Ecological Reading of the J and P Traditions. *Biblical Theology Bulletin*, 50(2), 68-76.
- Kavusa, K. J. (2017). An Eco-Theological Interpretation of Proverbs 5:15-20 in the Light of Water Crises Experienced in Present-Day Africa. *Old Testament Essays*, 30(33), 707-724. <https://doi.org/10.17159/2312-3621/2017/v30n3a10>
- Kavusa, K. J. (2021). Towards a Hermeneutics of Sustainability in Africa: Engaging Indigenous Knowledge in Dialogue with Christianity. *Verbum et ecclesia*, 42(1), e1-e10. <https://doi.org/10.4102/ve.v42i1.2263>
- Manus, C. U. (Ed.). (2009a). *Biblical Studies and Environmental Issues in Africa*. Nigerian Association of Biblical Studies.
- Manus, C. U. (2009b). Towards a Biblical Theology of the Environment: A Re-Reading of Gen 1:27-28. I C. U. Manus (red.), *Biblical Studies and Environmental Issues in Africa* (ss. 13-28). The Nigerian Association of Biblical Studies (NABIS), Western Zone.
- Marlow, H. (2009). *Biblical Prophets and Contemporary Environmental Ethics: Re-Reading Amos, Hosea, and First Isaiah*. Oxford University Press.
- Marlow, H., & Harris, M. (red.). (2022). *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*. Oxford University Press.
- Masenya (ngwana' Mphahlele), M. (2001). An Ecobosadi reading of Psalm 127.3-5. I N. C. Habel (red.), *The Earth Story in the Psalms and the Prophets* (ss. 109-122). Sheffield Academic Press.
- Masenya, M. (2010). All from the Same Source? Deconstructing a (Male) Anthropocentric Reading of Job (3) through an Eco-bosadi Lens. *Journal of Theology for Southern Africa* (137), 46-60.
- Masenya, M. (2022). Ecological Hermeneutics and Postcolonialism. I H. Marlow & M. Harris (red.), *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology* (ss. i trykk).
- Nilsen, T. D. (2022). Green Goals: The SDGs in Ecological Hermeneutics. *Biblical Interpretation*, (published online ahead of print 2020), 83-97. <https://doi.org/https://doi.org/10.1163/15685152-00284P19>
- Nilsen, T. D. & Solevåg, A. R. (2016). Expanding Ecological Hermeneutics: The Case for Ecolonialism. *Journal of Biblical Literature*, 135(4), 665-683. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.15699/jbl.1354.2016.3111>
- Team, T. E. B. (2000). Guiding Ecojustice Principles. I N. C. Habel (red.), *Readings from the Perspective of Earth* (ss. 38-53). Sheffield Academic Press.
- Tonstad, S. K. (2017). *The Letter to the Romans: Paul among the Ecologists*. Sheffield Phoenix Press.
- University of Exeter (u.å.). *Uses of the Bible in Environmental Ethics*. <http://humanities.exeter.ac.uk/theology/research/projects/uses/projectoutline/>
- VID vitenskapelige høyskole (2022). *VID-forsker får EU-stipend*. <https://www.vid.no/nyheter/vid-forsker-far-eu-stipend/>